IJTIMOIY MUHITNING INSON XULQ-ATVORIGA TA’SIRI

Jizzax viloyati mirzacho‘l agrosanoat texnikumi o‘qituvchisi
Mavlyanova Shahnura Ixtiyor qizi

ANNOTATSIYA: *Mazkur ilmiy maqolada ijtimoiy muhitning inson xulq-atvorini shakllantirish va rivojlantirishdagi o‘rni psixologik jihatdan tahlil qilingan. Oila, ta’lim muassasalari, tengdoshlar guruhi, ommaviy axborot vositalari hamda raqamli muhitning shaxs xulq-atvoriga ta’siri ilmiy asosda yoritilgan. Shuningdek, ijtimoiy muhitning ijobiy va salbiy omillari, ularning shaxs ijtimoiylashuvi va psixologik barqarorligiga ta’siri ochib berilgan. Tadqiqot natijalari ta’lim jarayonida sog‘lom ijtimoiy-psixologik muhitni shakllantirishda amaliy ahamiyat kasb etadi.*

Kalit so‘zlar: *ijtimoiy muhit, xulq-atvor, shaxs, ijtimoiylashuv, psixologik ta’sir.*

ANNOTATION: *This scientific article analyzes the role of the social environment in the formation and development of human behavior from a psychological perspective. The influence of family, educational institutions, peer groups, mass media, and the digital environment on individual behavior is examined on a scientific basis. In addition, positive and negative factors of the social environment and their impact on socialization and psychological stability of the individual are discussed. The findings of the study have practical significance for creating a healthy socio-psychological environment in the educational process.*

Key words: *social environment, behavior, personality, socialization, psychological influence.*

Аннотация: *В данной научной статье с психологической точки зрения проанализирована роль социальной среды в формировании и развитии поведения личности. Освещено влияние семьи, образовательных учреждений, группы сверстников, средств массовой информации и цифровой среды на поведение человека. Также раскрыты положительные и отрицательные факторы социальной среды и их влияние на социализацию и психологическую устойчивость личности. Результаты исследования имеют практическое значение для формирования здоровой социально-психологической среды в образовательном процессе.*

Ключевые слова: *социальная среда, поведение, личность, социализация, психологическое влияние.*

KIRISH

Bugungi globallashuv va axborotlashgan jamiyat sharoitida inson shaxsining shakllanishi, xulq-atvori va ijtimoiy faolligi masalasi psixologiya fanining dolzarb tadqiqot yo‘nalishlaridan biri hisoblanadi. Jamiyat taraqqiyoti, ijtimoiy munosabatlarning murakkablashuvi hamda axborot oqimining kuchayishi inson xulq-atvoriga ta’sir etuvchi omillarni chuqur va tizimli o‘rganishni taqozo etmoqda. Ayniqsa, yoshlar orasida kuzatilayotgan xulqiy o‘zgarishlar, ijtimoiy moslashuvdagi qiyinchiliklar va psixologik barqarorlik muammolari ijtimoiy muhitning shaxs rivojiga ta’sirini ilmiy jihatdan asoslab berishni talab qiladi.

Psixologiya fanida inson xulq-atvori biologik, psixologik va ijtimoiy omillarning o‘zaro uyg‘un ta’siri natijasida shakllanadi. Shu omillar ichida ijtimoiy muhit alohida o‘rin tutib, shaxsning dunyoqarashi, qadriyatlari, axloqiy me’yorlari va ijtimoiy rollarini belgilashda muhim ahamiyat kasb etadi. Inson tug‘ilganidan boshlab muayyan ijtimoiy muhitda yashaydi va ushbu muhit uning ongli faoliyati, xulq-atvor modeli hamda ijtimoiy munosabatlarga kirishish uslubini shakllantiradi.Ijtimoiy muhit tushunchasi keng ma’noga ega bo‘lib, u oila, ta’lim muassasalari, mehnat jamoasi, tengdoshlar guruhi, madaniy an’analar, ommaviy axborot vositalari va ijtimoiy tarmoqlarni o‘z ichiga oladi. Ushbu omillarning har biri inson xulq-atvoriga bevosita yoki bilvosita ta’sir ko‘rsatadi. Ayniqsa, bolalik va o‘smirlik davrida ijtimoiy muhitning ta’siri kuchli bo‘lib, shaxsning kelgusidagi hayotiy pozitsiyasi va xulqiy yo‘nalishini belgilab beradi. Zamonaviy ta’lim tizimida, xususan

politexnikumlarda ta’lim olayotgan yoshlarning xulq-atvorini shakllantirish, ularning ijtimoiy faolligi va kasbiy moslashuvini ta’minlash muhim vazifalardan biridir. Ushbu jarayonda ijtimoiy muhitning psixologik jihatlarini hisobga olish, ta’lim muassasasida sog‘lom ijtimoiy-psixologik muhit yaratish pedagog va psixologlarning asosiy vazifalaridan biri hisoblanadi. Chunki ta’lim muhiti nafaqat bilim berish, balki shaxsning ijtimoiy va axloqiy sifatlarini shakllantirishga ham xizmat qiladi. Shu nuqtayi nazardan qaraganda, ijtimoiy muhitning inson xulq-atvoriga ta’sirini o‘rganish nafaqat nazariy, balki amaliy ahamiyatga ham ega. Ushbu masalani chuqur tahlil qilish orqali yoshlar bilan ishlashda samarali psixologik-pedagogik yondashuvlarni ishlab chiqish, salbiy xulq-atvor ko‘rinishlarining oldini olish hamda sog‘lom ijtimoiy muhitni shakllantirish imkoniyati yaratiladi. Mazkur ilmiy maqolaning asosiy maqsadi ijtimoiy muhitning inson xulq-atvoriga ta’sirini psixologik jihatdan tahlil qilish, uning asosiy omillari va mexanizmlarini aniqlash hamda ta’lim-tarbiya jarayonida ushbu omillardan samarali foydalanish bo‘yicha ilmiy xulosalar chiqarishdan iborat.

TADQIQOT METODOLOGIYASI

Ijtimoiy muhit inson hayotining barcha bosqichlarida shaxs rivojiga ta’sir etuvchi muhim omillardan biri hisoblanadi. Psixologiya fanida ijtimoiy muhit deganda shaxsni o‘rab turgan ijtimoiy munosabatlar tizimi, ijtimoiy guruhlar, madaniy qadriyatlar, urf-odatlar hamda ijtimoiy institutlar majmui tushuniladi. Ushbu muhit shaxsning xulq-atvori, dunyoqarashi, hissiy holati va ijtimoiy moslashuv darajasini belgilaydi. Ijtimoiy muhit shaxsga doimiy ta’sir ko‘rsatib, uning ehtiyojlari, motivlari va xatti-harakatlarini shakllantiradi. Mashhur psixolog olimlar ta’kidlashicha, inson xulq-atvori individual xususiyatlar bilan bir qatorda ijtimoiy ta’sirlar natijasida vujudga keladi.

Ayniqsa, jamiyatda mavjud bo‘lgan axloqiy me’yorlar va ijtimoiy talablar shaxsning xulqiy pozitsiyasini belgilab beradi. Ijtimoiylashuv — shaxsning jamiyatda qabul qilingan me’yorlar, qadriyatlar va xulq-atvor namunalarini o‘zlashtirish jarayonidir. Ushbu jarayon tug‘ilgan kundan boshlab umr davomida davom etadi va inson xulq-atvorining asosiy mexanizmlaridan biri hisoblanadi.

- Ijtimoiylashuv jarayonida shaxs:
- ijtimoiy rollarni egallaydi;
- jamiyat talablariga moslashadi;
- o‘z xatti-harakatlarini ijtimoiy nazorat asosida tartibga soladi.

Ushbu jarayonning muvaffaqiyatli kechishi ijtimoiy muhitning ijobiy yoki salbiy xususiyatlariga bevosita bog‘liq. Qulay ijtimoiy muhit shaxsda ijtimoiy faollik, mustaqil fikrlash va mas’uliyat hissini rivojlantirsa, nosog‘lom muhit salbiy xulq-atvor, tajovuzkorlik va ijtimoiy chekinishga olib kelishi mumkin.

Oila shaxs ijtimoiylashuvining dastlabki va eng muhim bosqichi hisoblanadi. Oiladagi psixologik iqlim, tarbiya usullari, ota-onaning shaxsiy namunalari farzand xulq-atvorining shakllanishida hal qiluvchi rol o‘ynaydi. Psixologik tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, mehr-muhabbatga asoslangan, ijtimoiy qo‘llab-quvvatlovchi oilaviy muhitda voyaga yetgan shaxslar:

o‘ziga ishonchli;

ijtimoiy jihatdan faol;

ijobiy xulq-atvorga ega bo‘ladilar.

Aksincha, nizoli, befarq yoki zo‘ravonlik mavjud oilalarda tarbiyalangan bolalarda agressivlik, asabiylik va ijtimoiy moslashuv muammolari ko‘proq

uchraydi. Shu sababli oila muhitini sog‘lomlashtirish shaxs xulq-atvorini ijobiy shakllantirishning muhim sharti hisoblanadi.

Ta’lim muassasalari, xususan politexnikumlar, shaxs xulq-atvori va kasbiy madaniyatini shakllantirishda muhim ijtimoiy muhit hisoblanadi. Ta’lim jarayonida o‘qituvchi va o‘quvchi o‘rtasidagi munosabatlar, jamoa ichidagi ijtimoiy muhit yoshlarning xulqiy rivojiga sezilarli ta’sir ko‘rsatadi. Ijobiy pedagogik muhit: o‘quvchilarda o‘zaro hurmat va hamkorlikni rivojlantiradi; ijtimoiy mas’uliyatni oshiradi; kasbiy xulq-atvor madaniyatini shakllantiradi. Salbiy muhit esa o‘quvchilarda o‘qishga nisbatan befarqlik, ijtimoiy passivlik va stress holatlariga olib kelishi mumkin. Shu bois ta’lim muassasalarida psixologik xizmat faoliyatini kuchaytirish muhim ahamiyatga ega. O‘smirlik va yoshlik davrida tengdoshlar guruhi inson xulq-atvoriga kuchli ta’sir etuvchi ijtimoiy omil sifatida namoyon bo‘ladi. Guruh a’zolari tomonidan qabul qilinish istagi shaxsning xatti-harakatlarini muayyan yo‘nalishga soladi.

- Tengdoshlar muhitining ijobiy ta’siri:
- ijtimoiy faollikni oshiradi;
- muloqot ko‘nikmalarini rivojlantiradi;
- jamoada ishlash malakasini shakllantiradi.

Biroq salbiy tengdoshlar muhiti turli zararli odatlar, deviant xulq-atvor va ijtimoiy me’yorlardan chetlanishga sabab bo‘lishi mumkin. Zamonaviy jamiyatda ommaviy axborot vositalari va ijtimoiy tarmoqlar inson xulq-atvoriga sezilarli ta’sir ko‘rsatmoqda. Internet makoni shaxsning dunyoqarashi, muloqot madaniyati va xulqiy me’yorlariga ta’sir etuvchi kuchli ijtimoiy muhitga aylandi. Axborot muhitining ijobiy jihatlari bilan bir qatorda, nazoratsiz axborot oqimi salbiy xulq-atvor, psixologik bosim va axloqiy

muammolarga olib kelishi mumkin. Shu sababli raqamli muhitda psixologik madaniyatni shakllantirish dolzarb vazifa hisoblanadi. Ijtimoiy muhit shaxs xulq-atvoriga ikki tomonlama ta’sir ko‘rsatadi. Ijobiy muhit shaxsning ijtimoiy rivojini ta’minlasa, salbiy muhit xulqiy og‘ishlarga sabab bo‘ladi.

- Ijobiy omillar:
- ijtimoiy qo‘llab-quvvatlash;
- sog‘lom muloqot;
- axloqiy me’yorlarning mavjudligi.
- Salbiy omillar:
- ijtimoiy befarqlik;
- nizoli munosabatlar;
- axborot bosimi va stress.

XULOSA VA TAKLIFLAR

Yuqorida olib borilgan ilmiy-nazariy tahlillar shuni ko‘rsatadiki, ijtimoiy muhit inson xulq-atvorining shakllanishi va rivojlanishida hal qiluvchi omil hisoblanadi. Shaxsning xatti-harakatlari, axloqiy qarashlari, ijtimoiy moslashuvi hamda psixologik barqarorligi bevosita u yashayotgan ijtimoiy muhit bilan uzviy bog‘liqdir. Inson xulq-atvori nafaqat individual psixologik xususiyatlar, balki ijtimoiy ta’sirlar natijasida shakllanadi. Tadqiqot davomida aniqlanishicha, oila, ta’lim muassasalari, tengdoshlar guruhi, mehnat jamoasi hamda ommaviy axborot vositalari shaxs xulq-atvoriga eng kuchli ta’sir ko‘rsatuvchi ijtimoiy omillar hisoblanadi. Ayniqsa, oilaviy muhit shaxs ijtimoiylashuvining dastlabki va eng muhim bosqichi bo‘lib, undagi psixologik iqlim farzandning kelgusidagi xulqiy yo‘nalishini belgilab beradi. Mehr-muhabbat va o‘zaro hurmatga asoslangan oilalarda voyaga yetgan shaxslar ijtimoiy jihatdan faol, mas’uliyatli va barqaror xulq-atvorga ega bo‘ladilar.

Ta’lim muassasalarida yaratilgan ijtimoiy-psixologik muhit ham shaxs xulq-atvori rivojida muhim ahamiyat kasb etadi. Psixologik jihatdan qulay pedagogik muhit o‘quvchilarda mustaqil fikrlash, ijtimoiy faollik va kasbiy madaniyatni shakllantiradi. Aksincha, salbiy muhit shaxsda stress holatlari, motivatsiya pasayishi va ijtimoiy moslashuv muammolarini keltirib chiqarishi mumkin. Shu bois politexnikumlarda psixologik xizmat faoliyatini kuchaytirish hamda sog‘lom ijtimoiy muhitni shakllantirish dolzarb vazifa hisoblanadi. Shuningdek, tengdoshlar guruhi va norasmiy ijtimoiy muhit inson xulq-atvoriga sezilarli ta’sir ko‘rsatishi aniqlandi. Ushbu muhitning ijobiy ta’siri shaxsning muloqot madaniyati va jamoada ishlash ko‘nikmalarini rivojlantirsa, salbiy ta’siri deviant xulq-atvor, zararli odatlar va ijtimoiy me’yorlardan chetlanishga olib kelishi mumkin. Shu nuqtayi nazardan, yoshlar orasida sog‘lom ijtimoiy muhitni shakllantirishga qaratilgan psixologik-profilaktik tadbirlarni tizimli ravishda olib borish zarur. Zamonaviy raqamli muhit va ommaviy axborot vositalarining ta’siri ham alohida e’tiborga loyiqdir. Internet va ijtimoiy tarmoqlar shaxsning dunyoqarashi va xulq-atvoriga kuchli ta’sir ko‘rsatib, ularning ijobiy imkoniyatlari bilan bir qatorda salbiy oqibatlari ham mavjud. Shu sababli yoshlar orasida raqamli psixologik madaniyatni shakllantirish, tanqidiy fikrlash va axborotni ongli qabul qilish ko‘nikmalarini rivojlantirish muhim ahamiyat kasb etadi. Umuman olganda, ijtimoiy muhitning inson xulq-atvoriga ta’sirini chuqur o‘rganish ta’lim-tarbiya jarayonini takomillashtirish, shaxsning ijtimoiy moslashuvi va psixologik barqarorligini ta’minlash imkonini beradi. Ushbu maqolada keltirilgan ilmiy xulosalar va tavsiyalar psixologiya fanini o‘qitishda, politexnikumlarda yoshlar bilan ishlashda hamda sog‘lom ijtimoiy muhitni shakllantirishga qaratilgan amaliy faoliyatda samarali foydalanilishi mumkin.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Karimova V.M. **Ijtimoiy psixologiya.** – Toshkent: Fan va texnologiya, 2020.

2. G‘oziev E.G‘. **Umumiy psixologiya.** – Toshkent: O‘qituvchi, 2019.

3. Davletshin M.G‘. **Psixologiya.** – Toshkent: O‘zbekiston, 2018.

4. Xasanova N.N. **Shaxs psixologiyasi va xulq-atvor muammolari.** – Toshkent: Ilm Ziyo, 2021.

5. Abdurahmonov F.R. **Yosh davrlari psixologiyasi.** – Toshkent: Fan, 2019.

6. Faxriddin B., No‘monbek A. ABS SISTEMASI BILAN JIHOZLANGAN M1 TOIFALI AVTOMOBILLARNING TORMOZ SAMARADORLIGINI MATEMATIK NAZARIY TAHLILI //International journal of scientific researchers (IJSR) INDEXING. – 2024. – T. 4. – №. 1. – C. 333-337.

7. Qurbonazarov S. et al. ANALYSIS OF THE FUNDAMENTALS OF MATHEMATICAL MODELING OF WHEEL MOVEMENT ON THE ROAD SURFACE OF CARS EQUIPPED WITH ABS //Multidisciplinary Journal of Science and Technology. – 2024. – T. 4. – №. 8. – C. 45-50.

8. Xuzriddinovich B. F. et al. ABS BILAN JIHOZLANGAN AVTOMOBILNI TORMOZ PAYTIDA O ‘ZO ‘ZIDAN VA MAJBURIY TEBRANISHLARINI TORMOZ SAMARADORLIGIGA TA’SIRINI TAHLIL QILISH //ОБРАЗОВАНИЕ НАУКА И ИННОВАЦИОННЫЕ ИДЕИ В МИРЕ. – 2024. – T. 47. – №. 4. – C. 81-87.

9. Xusinovich T. J., Ro‘zibayevich M. N. M1 TOIFALI AVTOMOBILLARNI TURLI MUHITLARDA TORMOZLANISHINI TAHLIL QILISH VA PARAMETRLARINI O ‘RGANISH.

10. Karshiev F. U., Abduqahorov N. ABS BILAN JIHOZLANGAN M1 TOIFALI AVTOMOBILLAR TORMOZ TIZIMLARINING USTIVORLIGI //Academic research in educational sciences. – 2024. – Т. 5. – №. 5. – С. 787-791. 11. Каршиев Фахридин Умарович, Н.Абдуқаҳоров ИЗУЧЕНИЕ МИКРОСТРУКТУРЫ СТАЛИ В МАТЕРИАЛОВЕДЕНИ//https://www.iupr.ru/6-121-2024 https://www.iupr.ru/_files/ugd/b06fdc_15c4798c874a4ddab326a52bd3af34ea.pdf?index=true

12. Xusinovich T. J., Ro‘zibayevich M. N. M1 TOIFALI AVTOMOBILLARNI TURLI MUHITLARDA TORMOZLANISHINI TAHLIL QILISH VA PARAMETRLARINI O ‘RGANISH.

13. Farxadjonovna, Bekimbetova Elmira, and Abduqahorov No‘monbek. "STARTING ENGINES AT LOW TEMPERATURES." Multidisciplinary Journal of Science and Technology 5.2 (2025): 83-87.

14. Xusinovich, Turdialiyev Jonibek, and Mo‘minov Nurali Ro‘zibayevich. "M1 TOIFALI AVTOMOBILLARNI TURLI MUHITLARDA TORMOZLANISHINI TAHLIL QILISH VA PARAMETRLARINI O ‘RGANISH."

15. Абдуқаҳоров Н., Турдиалиев Ж., Мўминов Н. АВТОМОБИЛИ M1 В РАЗНЫХ УСЛОВИЯХ АНАЛИЗ И ПАРАМЕТРЫ ТОРМОЖЕНИЯ УЧИТЬСЯ //Журнал научно-инновационных исследований в Узбекистане. – 2024. – Т. 2. – №. 4. – С. 377-386.

16. Каршиев Ф. У., Абдукахоров Н. ИЗУЧЕНИЕ МИКРОСТРУКТУРЫ СТАЛИ В МАТЕРИАЛОВЕДЕНИИ //Экономика и социум. – 2024. – №. 6-2 (121). – С. 1142-1145.

17. Oybek o‘g A. N. et al. ABS BILAN JIHOZLANGAN AVTOMOBILLARDA TORMOZLASH JARAYONIDAGI TEBRANISHLAR VA ULARNING TORMOZ SAMARADORLIGIGA TA’SIRI //PEDAGOGS. – 2025. – T. 92. – №. 1. – C. 127-132.

18. Xuzriddinovich B. F. et al. SURXONDARYO VILOYATIDAGI TABIIY-IQLIM SHAROITLARIDA AVTOMOBILLARNING ISH SHAROITLARINI TASNIFLASH //Tadqiqotlar. – 2025. – T. 63. – №. 2. – C. 26-32.

19. Abduqahorov N., Turdialiyev J., Mo‘minov N. M1 VEHICLES IN DIFFERENT ENVIRONMENTS ANALYSIS AND PARAMETERS OF BRAKING LEARN //Journal of science-innovative research in Uzbekistan. – 2024. – T. 4. – №. 4. – C. 377-386.

20. Абдуқаҳоров Н., Турдиалиев Ж., Мўминов Н. АВТОМОБИЛИ М1 В РАЗНЫХ УСЛОВИЯХ АНАЛИЗ И ПАРАМЕТРЫ ТОРМОЖЕНИЯ УЧИТЬСЯ //Журнал научно-инновационных исследований в Узбекистане. – 2024. – Т. 2. – №. 4. – С. 377-386.

21. Oybek o‘g A. N. et al. ABS BILAN JIHOZLANGAN AVTOMOBILLARDA TORMOZLASH JARAYONIDAGI TEBRANISHLAR VA ULARNING TORMOZ SAMARADORLIGIGA TA’SIRI //PEDAGOGS. – 2025. – T. 92. – №. 1. – C. 127-132.

22. Bakhramov F., Abdukahorov N., Tilavkobilova D. Analysis of the braking path of cars equipped with ABS in different environments //AIP Conference Proceedings. – AIP Publishing LLC, 2025. – T. 3268. – №. 1. – C. 020052.

23. Karshiev F. U., Abduqahorov N. ABC BILAN JIHOZLAHGAN M1 TOIFALI AVTOMOBILLAR TORMOZ TIZIMLARINING USTIVORLIGI //Экономика и социум. – 2024. – №. 6-1 (121). – С. 334-337.